

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-10-74-34>

УДК 343.97

Хайрутдінова Г.Є.О.

ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ПРАВОВА ПРИРОДА КРЕДИТНИХ ВІДНОСИН В ПЛОЩИНІ КРИМІНОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Анотація. У даній статті досліджена природа кредитних відносин. Визначений об'єкт, суб'єкт, предмет кредитних відносин, а також підстави виникнення останніх. На основі проаналізованих визначень різних вчених, в роботі надано свій власний термін кредитних відносин. Охарактеризовано природу кримінологічного дослідження та злочинності. Висвітлені статистичні дані Генеральної прокуратури України щодо кількості вчинених злочинів в господарській сфері в цілому, та в сфері надання кредитних послуг. Проаналізовані визначення злочинності запропоновані вченими. Наведені особливості економічної злочинності, які відрізняють її від інших видів правопорушень. Надана пропозиція щодо створення органів статистики, які б займалися збиранням та узагальненням даних, які відображають стан злочинності в Україні по різних критеріях.

Ключові слова: кредитні відносини, кримінологічне дослідження, злочинність, характеристики злочинності в кредитних відносинах.

Khairutdinova Gabriella Eva

Uzhhorod National University

LEGAL NATURE OF CREDIT RELATIONS IN THE FIELD OF CRIMINOLOGICAL RESEARCH

Summary. Ukraine's economy has declined considerably over the last 10 years. Credit mechanisms occupy not last place in the overall system of economic activity. However, along with their importance and popularity in times of economic crisis, the number and methods of committing crimes in the sphere of credit relations is increasing. A major problem with the normal and efficient functioning of credit relations is the cybercrime that is gaining ground in the 21st century. The financial system of each country, including its credit relations, depends on many factors (both externally, internally, and socially). The financial system of our country has been going through quite difficult times in recent years: these are armed conflicts in the east of Ukraine, and the long-term process of European integration, rising unemployment and financial instability of the majority of the population. The credit system should play a significant role in stabilizing the country's financial system and economic security. In equilibrium and interconnection, the financial and credit sphere affects the unemployment rate, the exchange rate and inflation, the investment processes and the balance of payments. At the same time, the aforementioned sphere of relations is constantly being criminally interfered with, which is a brake on the development and stabilization of the credit and financial systems. In order to make suggestions for improving the methods and ways of overcoming the same criminal interference in the credit system, it is necessary to understand the causes of crime, the particularities of the perpetrators of crimes, as well as to analyze the measures taken by government bodies and public organizations to prevent crime. This article explores the nature of credit relationships. Identified object, subject, subject of credit relations. Based on the analyzed definitions of different scientists, the paper provides its own term of credit relations. The nature of criminological research and crime is characterized. The statistics of the Prosecutor General's Office of Ukraine on the number of crimes committed in the economic sphere as a whole and in the sphere of credit services are covered. The features of economic crime that distinguish it from other types of offenses are given. A proposal was made to create statistical bodies that would collect and compile data that reflect crime in Ukraine by different criteria.

Keywords: credit relations, criminological research, crime, characteristics of crime in credit relations.

Постановка проблеми. Економіка України за останні 10 років зазнала чимало занепаду. Кредитні механізми займають не останнє місце в загальній системі економічної діяльності. Проте разом з їх вагомістю та популярністю в моменти економічних криз, зростає й кількість та методи вчинення злочинів в сфері кредитних відносин. Великою проблемою нормального та ефективного функціонування кредитних відносин є й кіберзлочинність, яка набирає в 21 столітті великих масштабів.

Фінансова система кожної країни, включаючи, кредитні відносини, що формуються в ній, залежать від багатьох факторів (як від зовнішньої та внутрішньої економічних, так і від соціальних). Фінансова система нашої держави

останні роки переживає досить складні часи: це й збройні конфлікти на сході України, й довготривалий процес євроінтеграції, зростання безробіття та фінансова нестабільність більшості верств населення.

Значну роль у стабілізації фінансової системи та економічної безпеки країни слід віддати кредитній системі. У рівновазі та взаємозв'язку ж, фінансово-кредитна сфера впливає на стан безробіття, на курс валют та інфляцію, на інвестиційні процеси та стан платіжного балансу.

В той самий час зазначена вище сфера відносин постійно зазнає злочинного втручання, що є гальмівним фактором для розвитку та стабілізації кредитної та фінансової систем.

Для внесення пропозицій вдосконалення методів та шляхів подолання того ж таки злочинного втручання в кредитну систему, необхідно розуміти причини злочинності, особливості суб'єктів вчинення злочинів, а також проаналізувати ті заходи, які вживають державні органи та громадські організації для запобігання злочинам.

Аналіз останніх досліджень і публікацій у сфері кримінологічного дослідження кредитних відносин Українські кримінологи досить активно та плідно досліджують економічну злочинність та її прояви. Вагомий внесок у розвиток теорії та практики дослідження природи економічної злочинності в цілому та кредитних відносин, зокрема, зробили такі науковці: П.П. Андрушко, А.М. Бойко, В.І. Борисов, В.В. Василевич, В.О. Глушков, В.В. Голін, Н.О. Гуртов, І.М. Даньшина, О.М. Джужа, В.М. Дрьомін, О.О. Дудоров, А.П. Закалюк, В.С. Заяць, А.Ф. Зелінський, О.Г. Кальман, О.В. Козаченко, О.М. Костенко, О.Г. Кулик, О.М. Литвинов, О.М. Литвак, М.І. Мельник, Т.В. Мельничук, В.М. Попович, О.П. Рябченко, Є.Л. Стрельцов, А. Толстошеева.

Метою статті є аналіз робіт, присвячених кредитним відносинам, як об'єкту кримінологічного дослідження, розроблення комплексного визначення кредитним відносинам.

Виклад основного матеріалу. Насамперед, хочемо зазначити, що дослідивши праці науковців, ми зрозуміли, що й досі немає єдиного підходу та розуміння терміну «кредитні відносини». Так, кредитні відносини включають в себе як сам кредит, так і процес його реалізації – кредитування.

В.С. Заяць пропонує таке розуміння фінансово-кредитних відносин – багатокомпонентна та складна система, учасниками якої є такі економічні суб'єкти: фізичні й юридичні особи, а також держава. Кожен з зазначених суб'єктів можуть будувати відносини з відповідними системами: між державою і господарючими суб'єктами, між різними суб'єктами господарювання, між фізичними і юридичними особами, а також відносини в межах окремого господарського суб'єкта [4, с. 342].

М.П. Денисенко, в свою чергу розглядає кредитні відносини як відособлену частину грошових відносин, пов'язаних зі створенням та використанням позичкового капіталу. Вони характеризують «...специфічні економічні відносини, пов'язані з акумулюванням тимчасово вільних ресурсів (матеріальних благ, товарів та послуг, грошових зобов'язань, фінансових коштів), наданих потім кредитором боржнику на умовах добровільності, терміновості, платності і поверненості» [5, с. 252].

Будь-які відносини, включаючи й кредитні, мають об'єкт, зміст та свій суб'єктний склад. Так суб'єктами кредитних відносин є дві сторони – кредитор (кредитодавець) та позичальник (боржник). Законодавство визначає, що кредитором можуть виступати банки та інші кредитні установи, сторони позичальника (боржника), які представляють суб'єкти підприємництва, різного роду організації, фізичні особи [1].

Суб'єктами кредитних правовідносин з однієї сторони (кредитодавець) є банки та небанківські кредитно-фінансові установи, а з другої (позичальник) фізичні особи, суб'єкти господарювання, бюджетні установи та самі ж такі банки. Особливим суб'єктом в кредитних відносинах є держава Україна, яка в тих чи інших відносинах може займати як сторону кредитодавця, так і сторону позичальника.

Щодо об'єкту кредитних відносин, то хочемо одразу зазначити, що об'єкт самих кредитних відносин та об'єкт злочинів у сфері кредитних відносин це не одне й те ж саме, хоч вони і тісно переплітаються.

Об'єктом же кредитних правовідносин є позиковий капітал, який при відособленні від промислового втілюється в грошовій формі, або, зливаючись з промисловим з метою прискорення реалізації товарів (і втіленого в них прибутку), виступає в товарній формі, зазначає Л.Г. Рябко [9, с. 11–12].

Змістом кредитних правовідносин, в свою чергу, є відносини, що будуються між кредитодавцем та позичальником на основі платності, поверненості та строковості.

Підставами виникнення кредитних правовідносин є потреба позичальника в капіталі – з однієї сторони, та можливість надати той таки капітал у кредитодавця – з іншої. Все це фіксується в кредитному договорі, що підписується обома сторонами та є початком виникнення кредитних правовідносин.

В Господарському кодексі зазначається, що кредитні відносини здійснюються на підставі кредитного договору, що укладається між кредитором і позичальником у письмовій формі. У кредитному договорі передбачаються мета, сума і строк кредиту, умови і порядок його видачі та погашення, види забезпечення зобов'язань позичальника, відсоткові ставки, порядок плати за кредит, обов'язки, права і відповідальність сторін щодо видачі та погашення кредиту [2].

Отже, підсумовуючи вищезазначене, пропонуємо таке визначення кредитних правовідносин – це законодавчо врегульовані суспільні відносини, об'єктом яких є капітал, виникають на основі добровільності, необхідності, взаємообумовленості та доцільності між двома суб'єктами – кредитодавцем, представленим державою, банками, небанківськими фінансовими установами та позичальником, представленим також державою, банками, фізичними особами, суб'єктами господарювання та бюджетними установами, характерною рисою яких є строковість, поворотність та платність у вигляді процентів по кредиту. Моментом виникнення кредитних відносин є підписання сторонами кредитного договору, після чого вони набувають відповідні права та обов'язки.

Так, розуміючи саму природу відносин або явища, яке досліджується, а в нашому випадку це кредитні відносини, можна переходити до його вивчення в будь-якій науковій площині.

Кримінологічне дослідження – вивчення та пізнання законів і закономірностей розвитку такого комплексного негативного соціального явища, як злочинність; причин і умов її виникнення та розвитку, міста і ролі у цьому процесі

особи злочинця. Головним завданням кримінологічного дослідження є отримання змістовного матеріалу, який базується на виявленні глибинних, системних зв'язків у сфері суспільних відносин; об'єктивний аналіз злочинів, що складають структуру певного виду злочинності [6, с. 14]. Найбільш загальними об'єктами кримінологічних досліджень є: а) злочинність; б) особа злочинця; в) причини й умови вчинення злочинів; г) заходи, що приймаються державними і громадськими органами й організаціями для попередження злочинів [8, с. 143].

Злочин, що вчиняється у сфері кредитування можна визначити як суспільно небезпечні винні діяння (дії або бездіяльність) вчинене суб'єктом злочину з метою отримання незаконним шляхом кредитних коштів або інші протиправні дії, пов'язанні з кредитними правовідносинами [10, с. 106].

Щодо злочинності, то Вербенський М. визначає останню як феномен суспільного життя у виді неприйнятної та небезпечної для суспільства масової, відносно стійкої, різномовленої кримінальної активності частини членів цього суспільства, а отже, має розглядатися переважно з позицій явища, тобто визначення злочинності в широкому розумінні. Що ж до категорій, які містять більш значний перелік сутнісних ознак злочинності (антисоціальність, деструктивність, відносна масовість, історична мінливість, територіальність тощо), який розкриває її структуру, то їх слід розглядати як визначення злочинності у вузькому розумінні.

Поняття злочинності є родовим, що містить у собі численність окремих видів і груп злочинів (насильницькі, корисливі, службові, злочини у сфері громадського порядку тощо). Співвідношення між злочинністю й окремими злочинами можна уявити як співвідношення роду й виду. Таким чином, злочин є формою прояву злочинності, що робить злочинність видимою, такою, яка фіксується через різноманітність окремих злочинних проявів [3, с. 108].

За кількістю вчинених злочинів розрізняють первинну (сукупність злочинів, скоєних уперше) і рецидивну (сукупність повторних злочинів) злочинність. В якості особливого її різновиду останнім часом виділяється професійна злочинність (сукупність злочинів, що вчиняється постійно і є для злочинця основним джерелом існування). За статтю виділяють злочинність чоловіків і злочинність жінок. За віком – злочинність дорослих і неповнолітніх. За мотивацією діяння виокремлюють корисливу, насильницьку і корисливо-насильницьку злочинність. За іншими критеріями розрізняють професійну, економічну, екологічну, організовану, корупційну, рецидивну, необережну злочинність тощо [7, с. 27].

Отже, досліджувані нами відносини за родовим об'єктом та мотивацією відносяться, до корисливих й навіть тоді, коли злочин в сфері кредитних відносин вчиняється службовою особою, то задоволенням злочинного наміру все ж, на нашу думку, виступає корисливість.

На відміну від визначення злочину в науці кримінального права, злочинність в кримінологічному аспекті, має ряд додаткових ознак, характеризуючи які злочин індивідуалізується.

Найчастіше у науковій та практичній діяльності використовуються такі показники злочинності, як її рівень, інтенсивність, динаміка, структура, географія. Рівень злочинності – це абсолютна кількість злочинів, скоєних на певній території за певний відрізок часу, а також злочинців [7, с. 27–28].

Так, відповідно до даних Генеральної прокуратури України, за вересень 2019 року всього було опубліковано 2576 кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності, з них 1397 – надання інших фінансових послуг (крім пенсійного забезпечення та страхування), в цю частку входять 432 правопорушення – інші види кредитування [11].

Отже бачимо, що левову частку злочинів вчинених в сфері господарської діяльності складають злочини з фінансовими послугами, включаючи й кримінальні правопорушення в кредитних відносинах.

Злочинність в кредитних відносинах має такі характеристики: 1) інтелектуальний характер злочинів, який виявляється насамперед у використанні злочинцями нових форм та інститутів ринкової економіки, в пошуку прогалин в законодавстві, норми якого регулюють кредитні відносини;

2) наявність стійкої тенденції до щорічного зростання кількості злочинів та збільшення розмірів завданої шкоди; 3) високий рівень латентності злочинів в кредитній сфері; 4) кримінальні інтереси у банківському секторі, які концентруються з метою використання банків для організації каналів переведення незаконно здобутих капіталів за кордон; 5) тенденція до симбіозу корупції, організованої злочинної діяльності із банківською злочинністю; 6) низька ефективність правоохоронної системи та банківської безпеки щодо протидії злочинам [12, с. 107].

Характеризуючи злочинність за статистичними даними, завжди є ризик невідповідності одержаних результатів і практичної дійсності. Адже багато факторів впливають на результати. Як приклад, залежність від суб'єктивного фактору (чи повідомляється про вчинення злочину, чи завжди реєструється останній).

Тому на нашу думку, мають функціонувати незалежні органи статистики, що мали б доступ до всіх необхідних реєстрів.

Висновки та пропозиції. Дослідивши правову природу кредитних відносин, ми можемо з упевненістю говорити, що останні здійснюють вагомий внесок в розвиток та функціонування економіки в цілому. Проте, через призму кримінологічного дослідження, а саме злочинності як складової останнього, ми бачимо, що великої шкоди зазнають кредитні відносини через вчиненні злочини: це і збитки кредитно-фінансових установ, і репутація, і гальмування інвестиційної діяльності. Для боротьби зі злочинністю, необхідно вивчити причини та умови вчинення злочинів. У своїх наступних працях ми перейдемо саме до цього питання. Перше, що необхідно зробити, на нашу думку, це створити незалежні органи статистики, які будуть систематизувати дані щодо вчинених злочинів.

Список літератури:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 30.10.2019).
2. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення: 30.10.2019).
3. Вербенський М. До питання розуміння поняття «злочинність» у кримінологічній теорії: генеза та сучасний стан. *Публічне право*. 2012. № 3(7). С. 104–109.
4. Заяць В.С. Фінансово-кредитні відносини та формування інвестиційного капіталу: проблеми взаємодії. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»*. 2011. Вип. 16. С. 341–349.
5. Денисенко М.П., Домрачев В.М., Кабанов В.Г., Ігнатенко А.В., Чигирин К.А. Кредитування та ризики : навч. посіб. Київ : Професіонал, 2008. 480 с.
6. Корнякова Т.В., Юзікова Н.С. Кримінологія : навч. посіб. для підготовки до екзаменів. Дніпропетровськ, 2015. 100 с.
7. Стеблінська О.С. Кримінологія. Київ : Ін-т крим.-викон. служби, 2014. 126 с.
8. Курило В.І., Михайлов О.Є., Яра О.С. Кримінологія: Загальна частина. Курс лекцій. Навчальний посібник. Київ : Кондор, 2006. 192 с.
9. Рябо Л.Г. Правове регулювання кредитних відносин по законодавству України : автореф. дис. ... к.ю.н. : спец. 12.00.03. Харків, 2002. 21 с.
10. Старостенко О.В. Поняття та види злочинів у сфері кредитування. *Митна справа*. 2013. № 6(2.1). С. 100–107.
11. Статистична інформація про стан злочинності та результати прокурорсько-слідчої діяльності. URL: <https://cutt.ly/5ecb3JY>
12. Толстошєєва А. Вплив криміногенної ситуації України на кредитну діяльність банків. *Економічний аналіз*. 2013. Вип. 12 (ч. 2). С. 106–110.

References:

1. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy vid 16.01.2003 № 435-IV [Civil Code of Ukraine dated 16.01.2003 vol. 435-IV]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (accessed: 30.10.2019).
2. Hospodarskyi kodeks Ukrainy vid 16.01.2003 № 436-IV [Commercial Code of Ukraine dated 16.01.2003 vol. 436-IV]. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (accessed: 30.10.2019).
3. Verbensky, M. (2012). Do pytannia rozuminnia poniattia «zlochynnist» u kryminolohichnii teorii: geneza ta suchasnyi stan [On the issue of understanding the concept of "crime" in criminological theory: Genesis and the current state]. *Public law*, vol. 3(7), pp. 104–109.
4. Zayats, V.S. (2011). Finansovo-kredytni vidnosyny ta formuvannya investytsiinoho kapitalu: problemy vzaiemodii [Financial-credit relations and formation of investment capital: problems of interaction]. *Scientific notes of the Ostroh Academy National University. Economy series*, iss. 16, pp. 341–349.
5. Denisenko, M.P., Domrachev, V.M., Kabanov, V.G., Ignatenko, A.V., & Chyhyryn, K.A. (2008). *Kredytuvannya ta ryzyky : navch. posib.* [Lending and risks : study. tool]. Kiev : Professional.
6. Kornyakova, T.V., & Yuzikova, N.S. (2015). *Kryminolohiia : navch. posib. dlia pidhotovky do ekzameniv* [Criminology : teaching. tool. for the preparation for the exams]. Dnepropetrovsk.
7. Steblinskaya, O.S. (2014). *Kryminolohiia* [Criminology]. Kyiv : Crimean Inst. Inst. services.
8. Kurilo, V.I., Mikhailov, A.E., & Yara, O.S. (2006). *Kryminolohiia: Zahalna chastyna. Kurs lektsii. Navchalnyi posibnyk* [Criminology : The General Part. Course of lectures. Tutorial]. Kyiv : Condor.
9. Ryabko, L.G. (2002). *Pravove rehuliuвання kredytnykh vidnosyn po zakonodavstvu Ukrainy: avtoref. dys. ... k.i.u.n.: spets. 12.00.03* [Legal regulation of credit relations under the legislation of Ukraine: abstract. diss. ... Candidate of Technical Sciences: Special. 12.00.03]. Kharkiv.
10. Starostenko, O.V. (2013). Poniattia ta vydy zlochyniv u sferi kredytuvannya [Concepts and types of crimes in the field of lending]. *Customs business*, vol. 6(2.1), pp. 100–107.
11. Statystychna informatsiia pro stan zlochynnosti ta rezultaty prokurorsko-slidchoi diialnosti [Statistical information on the state of crime and the results of prosecutorial investigative activity]. URL: <https://cutt.ly/5ecb3JY>
12. Tolstosheeva, A. (2013). Vplyv kryminohennoi sytuatsii Ukrainy na kredytnu diialnist bankiv [The impact of Ukraine's criminogenic situation on bank lending]. *Economic analysis*, vyp. 12 (Part 2), pp. 106–110.